

УДК 334.012.63/.64 : 355(477)

Кобеля-Звір М. Я.

marianakobelia@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5627-9408

*к.е.н., доцент кафедри підприємництва, торгівлі та логістики,
Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів*

ДЕРЖАВНІ ГРАНТИ ДЛЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ: ПЕРЕВАГИ ТА ТРУДНОЩІ

***Анотація.** У статті розглянуто основні державні грантові програми для розвитку малого та середнього бізнесу в умовах війни в Україні. Окреслено основні можливості для відкриття власної справи та перспективи розвитку вже існуючого бізнесу для переробних підприємств, садівництва, тепличного господарства в умовах війни. Розглянуто, за яких умов та в якому розмірі суб'єкти господарювання можуть отримати безповоротні грантові ресурси на відкриття власної справи або ж розвиток вже діючого бізнесу з можливістю спрямувати кошти на: придбання обладнання, меблів, закупівлю ліцензійного програмного забезпечення, свійських тварин та птиці, багаторічних насаджень, саджанців, посівного матеріалу, сировини, матеріалів, товарів та послуг, пов'язаних із реалізацією бізнес-плану, лізинг обладнання, послуги маркетингу та реклами, оренду нежитлового приміщення та обладнання. Продемонстровано грантові можливості для підприємств переробної галузі на придбання обладнання для бізнес-діяльності, його доставку, введення в експлуатацію. Описано перспективи використання грантів для садівництва та тепличного господарства. Підкреслено можливості для стартапів, інноваційного бізнесу та ІТ-діяльності. Проаналізовано новачі Програми «Робота в її підтримці на створення або розвиток власного бізнесу учасникам бойових дій, особам із інвалідністю внаслідок війни та членам їх сімей. Наголошено на причинах не активного використання представниками бізнесу грантів від держави, серед яких: відсутність у представників бізнесу розуміння, хто на що та як може отримати грант, брак компетенцій у представників бізнесу для ефективного використання грантів, недовіра та скептичне ставлення представників бізнесу до можливостей розвивати бізнес на грантові ресурси. Підсумовано, що залучення та використання представниками малого та середнього бізнесу грантового фінансування від держави в умовах війни є однією з найважливіших передумов розвитку й зміцнення економіки України. Подолання труднощів та перепон можливе за умови широкої інформаційної підтримки з боку грантодавців, органів влади та фондів.*

Ключові слова: гранти для бізнесу, грантова підтримка ММСП, грантові можливості для бізнесу, гранти для ММСП, державні гранти, урядові гранти, гранти Програми «Робота».

Kobelya-Zvir Maryana

marianakobelia@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5627-9408

*Ph.D., Associate Professor at the Department of Entrepreneurship, Trade and Logistics,
Lviv University of Trade and Economics, Lviv*

STATE GRANTS FOR THE DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESSES IN THE CONDITIONS OF WAR IN UKRAINE: ADVANTAGES AND DIFFICULTIES

***Abstract.** The article examines the main state grant programs for the development of small and medium-sized businesses in the conditions of war in Ukraine. The main opportunities for starting one's own business and prospects for the development of already existing business for processing*

enterprises, horticulture, and greenhouse farming in wartime conditions are outlined. It is considered under what conditions and in what amount business entities can receive non-refundable grant resources for starting their own business, or developing an already operating business with the possibility of directing funds to: purchase of equipment, furniture, purchase of licensed software, domestic animals and poultry, perennial plantations, seedlings, seed material, raw materials, materials, goods and services related to the implementation of the business plan, equipment leasing, marketing and advertising services, non-residential premises and equipment rental. Grant opportunities for enterprises in the processing industry for the purchase of equipment for business activities, its delivery and commissioning have been demonstrated. Prospects for the use of grants for horticulture and greenhouse farming are revealed. Opportunities for startups, innovative business and IT activities are highlighted. The innovations of the eRobota Program in its support for the creation or development of their own business for combatants, persons with disabilities as a result of the war, and their family members were analyzed. The reasons for the non-active use of grants from the state by business representatives are emphasized, including: the lack of business representatives' understanding of who can receive a grant for what and how, the lack of competences of business representatives for the effective use of grants, mistrust and skeptical attitude of business representatives towards opportunities to develop business on grant resources. It is concluded that the involvement and use of grant funding from the state by representatives of small and medium-sized businesses in wartime conditions is one of the most important prerequisites for their development and strengthening of the economy of Ukraine. Overcoming difficulties and obstacles is possible under the condition of broad informational support from grant givers, authorities and foundations.

Key words: grants for business, grant support for MSMEs, grant opportunities for business, grants for MSMEs, state grants, government grants, eRobota program grants.

JEL Classification: M29, O16, Q14

DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1256-2023-38-05>

Постановка проблеми. За 9 років повномасштабної війни економіка України зазнала великих збитків. А особливо після 24 лютого 2022 року український бізнес відчув її нищівного удару. Постраждали підприємства на сході, півдні, півночі та центрі України, а особливо ті, що опинилися в зонах бойових дій та в окупації. Згідно з результатами опитування, яке провела Європейська бізнес асоціація, суттєво зросли втрати, що зазнає малий та середній бізнес внаслідок війни. Зокрема, 27% опитаних підприємців оцінюють такі втрати в суму до 10 тисяч доларів, 28% – в діапазоні 10-50 тисяч, ще 13% – в діапазоні 50–100 тисяч, а 20% – більше 100 тисяч. Про відсутність втрат повідомляють тільки 5% підприємців [16].

З початком повномасштабного вторгнення Росії на територію України значна кількість підприємців припинила свою діяльність, багато підприємств скоротили свої потужності. І лише незначній частині підприємств, що безпосередньо постраждали від російської агресії, вдалося залишитися на плаву, релокувавши свої активи в інші регіони України. Беззаперечно, війна неабияк нега-

тивно позначилася на перспективах функціонування суб'єктів господарювання. В таких умовах держава започаткувала активну грантову підтримку представників мікро-, малого та середнього підприємництва (далі ММСП). Перспектива отримання безповоротних коштів для бізнесу викликала активне обговорення серед підприємців різних сфер. Не вщухають дискусії про реальність шансу на отримання гранту та дієвість грантових ресурсів для ефективного розвитку підприємництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням підтримки бізнесу від держави в умовах війни присвятила свої дослідження зовсім не значна кількість науковців, зокрема це Дикань В. В., Фролова Н. Л., Мельник Т. Ю., Кобеля З. І., Тодорюк С. І., Ковальов С. М. Зокрема, вченими В. Дикань та О. Шраменко розкрито стратегічні орієнтири державного регулювання суб'єктів малого та середнього бізнесу [4; 11; 12; 13]. Мельник Т. Ю. продемонстрував аналіз проблем і перспектив розвитку малого і середнього бізнесу в Україні, застосовуючи грантові інструменти [13]. Натомість Ковальов С. М.

наголошує: більшість напрямів задекларованої грантової безповоротної підтримки для сільськогосподарських товаровиробників мають або часткову, або виключно інвестиційну спрямованість [12]. Вченими Кобеля З. І., Тодорюк С. І. наведено перелік урядових програм фінансової підтримки бізнесу та запропоновано додаткові ініціативи задля підсилення ефективності реалізації грантових можливостей для бізнесу [11].

Враховуючи інформацію у дослідженнях науковців, доцільно зауважити, що не наведено повний перелік грантових можливостей від держави, до кінця не вирішене питання перспектив грантових ресурсів для ММСП різних сфер та галузей, а також труднощів залучення та використання бізнесом грантових ресурсів в умовах війни.

Постановка завдання. Метою дослідження є розкрити переваги та труднощі в процесі залучення й використання грантових ресурсів від держави представниками ММСП в Україні в умовах війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. З початком повномасштабного вторгнення Росії на територію України активізувався процес зменшення потужностей та закриття бізнесу. Особливо постраждали суб'єкти господарювання мікро-, малого та середнього підприємництва, які опинилися в зонах бойових дій та окупації. Згідно з результатами опитування, яке провела Європейська бізнес асоціація, суттєво зросли втрати, що зазнає малий та середній бізнес внаслідок війни. Зокрема, 27% опитаних підприємців оцінюють такі втрати в суму до 10 тисяч доларів, 28% – в діапазоні 130–50 тисяч, ще 13% – в діапазоні 50–100 тисяч, а 20% – більше 100 тисяч. Про відсутність втрат повідомляють тільки 5% підприємців [16]. Згідно з даними Держстату за 2022 рік внаслідок руйнувань, окупації та активних боїв показники сектору будівництва знизилися на 68%, переробна промисловість впала майже на половину, а гуртова та роздрібна торгівля разом із агрокомплексом – майже на третину.

Задля утримання економіки та забезпечення її зростання в умовах війни уряд запустив Програму «Робота», в межах якої українці отримують гранти для започаткування бізнесу, розвитку підприємництва та навчання [15; 19]. Станом на березень 2023 року уряд у межах програми перерахував майже 170 млн грн підприємцям. Їхні бізнес-плани

пройшли експертний відбір та вже зараз працюють завдяки підтримці державних коштів. Зараз відкритими до прийняття заявок є деякі грантові програми.

Станом на липень 2023 року для подачі заявок відкриті такі грантові конкурси.

Власна справа. Суб'єкти господарювання мікро-, малого підприємництва можуть отримати мікрогранти на створення або розвиток власного бізнесу у розмірі від 50 000 до 250 000 грн. Суттєвою умовою отримання гранту є створення робочих місць та прийняття на них працівників: для грантів до 150 000 грн – одне робоче місце, для грантів до 250 000 грн – не менше двох. 100% суми гранту можна використати на придбання меблів, обладнання, до 50% – на закупівлю ліцензійного програмного забезпечення, свійських тварин та птиці, багаторічних насаджень, саджанців, посівного матеріалу, сировини, матеріалів, товарів та послуг, пов'язаних із реалізацією бізнес-плану та лізингом обладнання, до 10% гранту – на послуги маркетингу та реклами, до 25% – на оренду нежитлового приміщення, до 10% – на орендну плату за обладнання. Мікрогрант можна спрямувати на комерційну концесію. Заявниками на отримання гранту можуть бути як юридичні особи різних організаційно-правових форм, так і фізичні особи, які зобов'язуються зареєструватися фізичною особою – підприємцем або створити юридичну особу протягом 20 робочих днів із дня отримання позитивного рішення про надання мікрогранту. Для участі у грантовій програмі необхідно розробити бізнес-план та надіслати його онлайн через особистий кабінет у порталі Дія. Рішення про надання гранту приймається Державним центром зайнятості. Мікрогрант надається отримувачу одноразово, у безготівковій формі на відкритий в уповноваженому банку спеціальний рахунок [8; 15; 19].

Свій сад. Гранти для облаштування нового саду, ягіднику, винограднику площею від 1 до 25 гектарів. Кошти можна отримати на висадку таких культур: яблуня, груша, вишня, черешня, слива, персик, абрикос, обліпиха, ліщина велика (фундук) та ліщина звичайна, волоський горіх, лохина та чорниця, малина, смородина, агрус, ожина, порічка, суниця садова, виноград. Суттєвою умовою отримання фінансування є створення робочих місць, постійних та сезонних. Їх кількість залежить від виду культури та кількості гекта-

рів насаджень. Гранти надаються у розмірі не більше 70 відсотків вартості проекту висадки насаджень, але не більше 10000000 гривень відповідно до суми на один гектар, та за умови фінансування коштами отримувача (власні та/або кредитні) різниці між вартістю всього проекту висадки насаджень та обсягу гранту. Отримувачами грантів можуть бути юридичні особи та фізичні особи – підприємці – громадяни України, які провадять діяльність у сфері вирощування сільськогосподарських культур. Для отримання гранту заявник подає заяву, яка формується особисто або у відділенні уповноваженого банку засобами Єдиного державного веб-порталу електронних послуг “Дія”. Рішення про надання грантів приймається Мінагрополітики. Після схвалення проекту грантоотримувач відкриває у відділенні уповноваженого банку рахунок без права його використання на інші цілі, крім оплати рахунків для реалізації поданого проекту висадки насаджень. У реципієнта грантових ресурсів виникає зобов’язання перед державою: провадити підприємницьку діяльність після закінчення проекту висадки насаджень протягом не менше п’яти років [6; 15; 19].

Своя теплиця. Отримувачами грантів можуть бути суб’єкти господарювання, які провадять діяльність у сфері вирощування сільськогосподарських культур на землях: фізичні особи-підприємці та юридичні особи різних організаційно-правових форм. Грант у розмірі до 7 млн грн можна спрямувати на оплату витрат, пов’язаних із закупівлею обладнання, необхідного для будівництва модульної теплиці площею не менше 0,4 гектара та не більше 2,4 гектара відповідно до типового проекту. Максимальний розмір гранту: для 0,4–0,6 гектара – 2 млн гривень; для 0,8–1,2 гектара – 3,5 млн гривень; для 1,6–2,4 гектара – 7 млн гривень. Гранти надаються у розмірі не більше 70 відсотків вартості проекту будівництва модульної теплиці та за умови фінансування коштами отримувача (власні та/або кредитні) різниці між вартістю проекту будівництва модульної теплиці та обсягу гранту. Отримувач може отримати грант виключно для будівництва однієї модульної теплиці. Рішення про надання гранту приймається Мінагрополітики. Реалізацію проекту будівництва модульної теплиці отримувач повинен здійснювати на землях, право власності та/або користування на які

підтверджено належними правовстановлюючими документами на строк не менше семи років. Заявник зобов’язаний побудувати теплицю впродовж 12 місяців із часу отримання бюджетних коштів [7; 15; 19].

Гранти для ветеранів. Це державне фінансування у розмірі до 1 000 000 грн на створення або розвиток власного бізнесу учасникам бойових дій, особам із інвалідністю внаслідок війни та членам їх сімей. Отримати фінансування можуть учасники бойових дій та/або особи з інвалідністю внаслідок війни та члени їх родин. Розмір гранту, який надається одному отримувачу, визначається відповідно до його суми запиту та не перевищує: 250 тис. гривень у разі зобов’язання створити одне робоче місце після отримання гранту та працевлаштувати одного найманого працівника; 500 тис. гривень для члена сім’ї у разі зобов’язання створити два робочих місця після отримання гранту та працевлаштувати двох найманих працівників; 1000 тис. гривень для учасника бойових дій та/або особи з інвалідністю внаслідок війни, зареєстрованих як фізична особа – підприємець, строк реєстрації становить не менше 36 місяців до моменту подання заяви на отримання гранту, у разі зобов’язання створити чотири робочих місця після отримання гранту та працевлаштувати чотирьох найманих працівників, із яких не менше двох є учасниками бойових дій та/або особами з інвалідністю внаслідок війни. Гранти у розмірі до 500 тис. та 1000 тис. гривень надаються за умови співфінансування отримувачем у такому співвідношенні: 70 відсотків вартості проекту – за рахунок гранту, не менше 30 відсотків – за рахунок коштів отримувача (власних або кредитних) [9; 15; 19].

Новий рівень. Грантові можливості для переробних підприємств. Отримати від держави грант на 8 млн грн може бізнес, який уже працює, або ж новостворений. Грантоотримувачами можуть бути суб’єкти господарювання різних організаційно-правових форм: фізичні особи-підприємці, юридичні особи. Кошти можна спрямувати на придбання обладнання для створення або збільшення виробничих потужностей переробних підприємств, зокрема виробництва меблів, будматеріалів, одягу, фурнітури, ліній металообробки, аграрної переробки тощо. Грантові ресурси можна витратити і на доставку та налаштування обладнання. Мета цієї

грантової підтримки – збільшити частку переробної продукції, зокрема в експорті. Отримувач гранту зобов'язаний створити до 25 робочих місць. Також потрібно працювати мінімум три роки і справно платити податки. Власний внесок є обов'язковою умовою отримання фінансування від держави. Він складає як мінімум 30% вартості проекту. Претендент на отримання гранту повинен подати заявку через “Дію”. До заяви слід прикріпити бізнес-план, складений у спеціальній формі. Ця грантова програма діяла до 31 березня 2023 року. Наразі вона призупинена. Очікується оновлення нормативної бази та відновлення її дії [5; 15; 19].

IT-стартап. Гранти до 3,5 млн грн. Грант можна витратити на зарплату працівників, оплату консультаційних послуг, купівлю обладнання, науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, маркетинг. Мета програми – створення нових компаній та робочих місць у сфері високих технологій, а також збільшення ІТ-експорту. Отримувач гранту зобов'язаний створити від 3 робочих місць у залежності від етапу життєвого циклу стартапу [15; 19].

Старт в ІТ. Грант для отримання професії у сфері ІТ. Кошти на навчання в сертифікованих школах зможуть отримати українці, які не здобували формальну освіту та не мають кваліфікації/досвіду в галузі ІТ [15; 19].

Останні дві грантові програми – на стадії розробки. Подати заявку на їх отримання поки ще не можна.

Усі перераховані вище програми врегульовані положеннями порядку їх надання, які затверджені Постановою КМ України №738 від 21.06.2022 року “Деякі питання надання грантів бізнесу” [15; 19].

Проекти подвійного призначення. Наряду з Програмою «Робота суттєвою підтримкою від держави є гранти від Українського фонду стартапів. Програма Фонду покликана сприяти створенню та розвитку інноваційної продукції подвійного призначення: технологій, процесів чи інших складових, що відрізняють таку продукцію від існуючих на ринку або відповідають існуючому попиту одночасно як від приватних осіб, так і держави. Фонд надає грантову підтримку проектам, які здійснюють свою діяльність у наступних сферах: оборона, кібербезпека, інфраструктурна відбудова, охорона здоров'я, освіта. Грант надається у розмірі до 35 тис. доларів США, з яких

25 тис. спрямовуються на діяльність грантоотримувача, а до 10 тис. – на оплату послуг акредитованого акселератора. Це безповоротна фінансова допомога для проектів подвійного призначення, яка одночасно задовольняє три потреби: закриває витрати на розвиток проекту; надає доступ до найкращих менторів та експертів; а також підвищує обороноздатність країни та сприяє її швидкій післявоєнній відбудові [18].

Незважаючи на наявність широкого спектра грантової допомоги від держави для бізнесу, її різноманітності, переважна більшість підприємців не користуються грантовими ресурсами. За результатами опитування, проведеного Центром розвитку “ЧАС ЗМІН” серед представників мікро-, малого та середнього бізнесу, з'ясовано, що лише 5% підприємців намагалися брати участь у грантових програмах: розробляли бізнес-плани, заявки, проекти. 85% опитаних зазначили, що чули про грантову підтримку від держави, але не знають, як ефективно скористатися нею, а 15% зізналися, що ніколи не чули про гранти. 25% мають побоювання та перестороги щодо факту безповоротності грантових ресурсів. А 40% представників мікро- та малого бізнесу нарікають на недовідомість такої грантової допомоги від держави, посилаючись на незначні суми фінансування. Розглянемо основні бар'єри в процесі залучення грантових ресурсів від держави представниками мікро-, малого та середнього бізнесу (відповідно до опитування, проведеного Центром розвитку “ЧАС ЗМІН”) [2]:

1. Відсутність у представників бізнесу розуміння, хто, на що та як може отримати грант. Причиною цього є брак інформації про грантові можливості, зокрема від держави. Водночас варто зазначити, що держава інформує про актуальні грантові програми на Єдиному державному веб-порталі електронних послуг “Дія” [10] та на веб-сайті Програми «Робота» [15]. Інформацію про відкриті конкурси можна знайти у відкритому доступі на сайтах ряду неприбуткових громадських організацій, таких як Центр розвитку “ЧАС ЗМІН” [3], Ресурсний центр “Гурт” [15], “Громадський простір” [1], тощо. Ситуативно тему грантів та історії успіху залучення грантового фінансування представниками бізнесу висвітлюють регіональні та центральні ЗМІ. Але для більшості підприємців інформація про гранти є, як вони самі зазначають,

“далекою” та “не зрозумілою”. Це є наслідком того, що на рівні середньої та вищої школи в Україні не проводиться навчання на тему залучення грантових інструментів. А тому варто вносити зміни на рівні освітніх процесів. Але цей шлях до якісних змін є довготривалим. Натомість швидким та дієвим інструментом, що здатен суттєво підвищити рівень розуміння представників бізнесу у темі грантових можливостей, є проведення широкої інформаційно-роз’яснювальної роботи представників місцевої та регіональної влади, громадського сектору, експертного середовища.

2. Брак компетенцій у представників бізнесу для ефективного використання грантів. Процес залучення грантових інструментів для бізнесу вимагає майстерності щодо пошуку актуальних грантів за правильним алгоритмом, адаптації ідеї/потреби під пріоритети грантодавця, розробки якісних, конкурентоспроможних проектних пропозицій, які б мали перспективу бути підтриманими фондами. Без відповідних компетенцій процес залучення грантів є неефективним. З активацією державної грантової підтримки проблема вирішується ситуативно: на рівні системи Центрів зайнятості з регулярністю проводяться навчальні заходи для бізнесу, а ряд консалтингових організацій проводять навчальні заходи, щоправда, на комерційній основі. Тому процес інформування потенційних грантоотримувачів про актуальні грантові можливості повинен супроводжуватися реалізацією широкої просвітницької роботи, проведенням зустрічей-навчань практичного спрямування за участі представників грантових програм та бізнесу.

3. Недовіра та скептичне ставлення представників бізнесу до можливостей розвивати бізнес на грантові ресурси. Таке емоційне забарвлення суджень зумовлене переконанням, що гранти в розмірі 50 000–250 000 грн є несуттєвими, а відтак не здатні якісно розвивати бізнес, а для започаткування прибуткового бізнесу цих ресурсів недостатньо. Дієвим методом для зменшення рівня недовіри та скептицизму у представників мікро- та малого бізнесу є масштабне ширення класичними та новітніми засобами інформації історій успіху започаткованих бізнесів у різних сферах та секторах. До прикладу: відкриття кав’ярні, пекарні, хімчистки, інтернет-магазину, б’юті-студії, салону краси, масажного кабінету, ветеринарної клініки,

пошиття одягу, виробництво крафтових цукерок тощо. Такі ілюстровані історії успіху реальних підприємців вселяють довіру до того, що використання відносно невеликих грантів є дієвим поштовхом до розвитку власної справи. Ефективним інструментом для подолання суб’єктивних бар’єрів є реалізація широкої роз’яснювальної діяльності представниками влади та державних банків щодо можливостей поєднувати грантові інструменти з кредитними, акцентуючи увагу на кредитах «5-7-9», адже в Програмі Єробота вимагається поєднання грантових ресурсів із власним внеском, що може мати форму власних та/або кредитних коштів.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Отже, в умовах воєнного стану в Україні представники ММСП відіграють вагомий соціально-економічну роль: створюють робочі місця, працевлаштовують працівників різного фаху, сплачують податки, наповнюють бюджети різних рівнів, зміцнюють економіку. Підприємці захищають державу на економічному фронті. Ефект грантових програм у цьому процесі значний. Гранти від держави дають можливість підприємцям відкривати нові бізнеси, розвивати діючі, масштабувати підприємницьку діяльність, виходити на нові ринки тощо. Незважаючи на низьку поінформованість та відсутність компетенцій у процесі залучення грантових ресурсів, все ж є представники бізнесу, які наполегливо намагаються брати участь у грантових програмах. Невеликому відсотку суб’єктів господарювання все ж вдається успішно використовувати ці ресурси. Серед підприємців зростає зацікавленість у грантових ресурсах. Проте відсутність належної інформаційно-роз’яснювальної роботи та навчально-просвітницьких заходів пригальмовують процес залучення державних грантових ресурсів представниками мікро-, малого та середнього бізнесу в Україні. Тому питання розробки та широкого впровадження дієвих механізмів інформування, просвітництва, навчальних програм потребує подальшого дослідження та імплементації їх кращих практик.

ЛІТЕРАТУРА

1. “Громадський простір”. URL: <https://www.prostir.ua>
2. Центр розвитку “ЧАС ЗМІН”. URL: <http://www.chaszmin.com.ua>

3. Гранти 2023. Центр розвитку “ЧАС ЗМІН”. URL: <http://www.chaszmin.com.ua/granty-2023>

4. Дикань В. В., Фролова Н. Л. Напрями та інструменти державної підтримки розвитку малого та середнього бізнесу в Україні у воєнний час. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 38. URL: <http://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/13093>

5. ДІЯ. URL: <https://diia.gov.ua/services/grant-na-pererobne-pidpriemstvo>

6. ДІЯ. URL: <https://diia.gov.ua/services/grant-na-sad>

7. ДІЯ. URL: <https://diia.gov.ua/services/grant-na-teplicyu>

8. ДІЯ. URL: <https://diia.gov.ua/services/grant-na-vlasnu-spravu>

9. ДІЯ. URL: <https://diia.gov.ua/services/grant-dlya-veteraniv-ta-chleniv-yihnih-simej>

10. Єдиний державний веб-портал електронних послуг “Дія”. URL: <https://diia.gov.ua/>

11. Кобеля З. І., Тодорюк С. І. Перспективи розвитку підприємництва у сучасних умовах господарювання. URL: https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6880/A%2b7-8-2023_St12.pdf?sequence=1&isAllowed=y

12. Ковальов С. М. Грантове фінансування інвестицій у сільське господарство України. URL: <http://repository.vsau.org/getfile.php/31780.pdf>

13. Мельник Т. Ю. Державна підтримка та стимулювання розвитку бізнесу в Україні під час дії воєнного стану. *Економіка, управління та адміністрування*. 2022. № 2 (100). С. 3–11.

14. Постанова Кабінету Міністрів України №738 від 21.06.2022 року “Деякі питання надання грантів бізнесу”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-%D0%BF#Text>

15. Програма «Робота». URL: <https://erobota.diia.gov.ua/#start>

16. Ресурсний центр “Гурт”. URL: <https://gurt.org.ua/>

17. Сайт Європейської бізнес асоціації. URL: <http://surl.li/efvdu>

18. Український ветеранський фонд. URL: <https://veteranfund.com.ua/>

19. Український фонд стартапів. URL: <https://usf.com.ua>

20. Уряд запускає програми грантів для розвитку підприємництва та навчання українців / Урядовий портал. 2022. 01 липня. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zapuskaye-programi-grantiv-dlya-rozvi>

REFERENCES

1. “Hromads'kyj prostir”, available at: <https://www.prostir.ua/>

2. Tsentr rozvytku “ChAS ZMIN”, available at: <http://www.chaszmin.com.ua>

3. Hranty 2023. Tsentr rozvytku “ChAS ZMIN”, available at: <http://www.chaszmin.com.ua/granty-2023/>

4. Dykan', V. V. and Frolova, N. L. (2022), Napriamy ta instrumenty derzhavnoi pidtrymky rozvytku maloho ta seredn'oho biznesu v Ukraini u voienyj chas, *Ekonomika ta suspil'stvo*, no. 38, available at: <http://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/13093>

5. DIYa, available at: <https://diia.gov.ua/services/grant-na-pererobne-pidpriemstvo>

6. DIYa, available at: <https://diia.gov.ua/services/grant-na-sad>

7. DIYa, available at: <https://diia.gov.ua/services/grant-na-teplicyu>

8. DIYa, available at: <https://diia.gov.ua/services/grant-na-vlasnu-spravu>

9. DIYa, available at: <https://diia.gov.ua/services/grant-dlya-veteraniv-ta-chleniv-yihnih-simej>

10. Yedynyj derzhavnyj veb-portal elektronnykh posluh “Diia”, available at: https://diia.gov.ua

11. Kobelia, Z. I. and Todoriuk, S. I. Perspektyvy rozvytku pidpriemnytstva u suchasnykh umovakh hospodariuvannia, available at: https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6880/A%2b7-8-2023_St12.pdf?sequence=1&isAllowed=y

12. Koval'ov, S. M. Hrantove finansuvannia investytsij u sil's'ke hospodarstvo Ukrainy, available at: <http://repository.vsau.org/getfile.php/31780.pdf>

13. Mel'nyk, T. Yu. (2022), “Derzhavna pidtrymka ta stymuliuvannia rozvytku biznesu v Ukraini pid chas dii voiennoho stanu”, *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia*, no. 2 (100), pp. 3–11.

14. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 738 vid 21.06.2022 roku “Deiaki pytannia nadannia hrantiv biznesu”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-%D0%BF#Text>

15. Prohrama ieRobota, available at: <https://erobota.diia.gov.ua/#start>

16. Resursnyj tsentr “Hurt”, available at: <https://gurt.org.ua/>

17. Sajt Yevropejs'koi biznes asotsiatsii, available at: <http://surl.li/efvdu>

18. Ukrain's'kyj veterans'kyj fond, available at: <https://veteranfund.com.ua/>

19. Ukrain's'kyj fond startapiv, available at: <https://usf.com.ua>

20. Uriad zapuskaie prohramy hrantiv dlia rozvytku pidpriemnytstva ta navchannia ukrainciv / Uriadovyj portal. 2022. 01 lypnia, available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zapuskaye-programi-grantiv-dlya-rozvi>

Стаття надійшла до редакції 11 серпня 2023 р.